

Anikó Utasi

Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje odgojitelja, Novi Sad, Srbija
anikoutasi@gmail.com

Jezična šetnja u šumi Striborovoj Prijevod *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić na mađarski jezik

Pregledni rad / review paper

Primljeno / received 17. 12. 2016. Prihvaćeno / accepted 13. 10. 2017.

DOI: 10.21066/carcl.libri.2017-06(02).0003

Priče iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić prvi su puta objavljene davne 1916. godine. Osam godina poslije hrvatskoga originala izišao je engleski prijevod, a ubrzo nakon toga uslijedili su švedski, češki, ruski i njemački prijevodi. Iako su *Priče iz davnine* najobjavljivanija i najprevođenija hrvatska prozna zbirka, na mađarski se prijevod čekalo skoro pola stoljeća. Novosadska nakladnička kuća Forum izdala ga je tek 1965. godine, pod naslovom *Rég múlt idők meséi*, u prijevodu Istvána Bodritsa. Zavod za izdavanje udžbenika iz Novoga Sada još je dva puta (1979. i 1982.) objavio *Priče* na mađarskome, kao lektiru za šesti razred osnovne škole. U obama je slučajevima riječ o istome, prvome, neizmijenjenome tekstu Istvána Bodritsa. U radu se prikazuje osebjuni i bajkoviti svijet stvoren na podlozi hrvatske usmene književnosti i slavenske mitologije u međukulturnome, mađarskome kontekstu. George Steiner ustanovljuje da se prema modelu prevođenja poruka izvornoga jezika transformira u poruku ciljnoga jezika. Međutim, jezici se razlikuju, a taj se prijenos mora napraviti tako da ta poruka „prijede“ i u ciljni jezik. Autorica istražuje uspijeva li u tome prevoditelj *Priča iz davnine* na mađarski jezik.

Ključne riječi: bajka, ciljni jezik, Ivana Brlić-Mažuranić, izvorni jezik, prijevod

Ernő Kázmér u svojim *Malim reportažama iz jugoslavenske književnosti* 1936. godine piše za renomirani mađarski literarni časopis *Nyugat*, povodom četvrtoga izdanja *Priča iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić, sljedeće (70–71):

U ovome važnome standardnome djelu [autorica] je sakupila drevne, međusobno slabo povezane, iz raznih kutova osvjetljene i rasute slavenske legende, kao i presahnule izvore slavenske mitologije te ih prikazuje mirno, slikovito i bajkoliko, s ljupkom sigurnošću i toplinom, kao da čujemo glas neke mile tete. Ona s kaleidoskopskim bogatstvom lašti u epsko blago slavensku zemlju, slavenska brda, slavenske vode, slavensko more, pretvarajući tako utonulo, starinsko predanje u blistavo svježe

narodne priče [...]. Zbirka je objavljena na engleskome, francuskome, talijanskome, njemačkome i češkome jeziku te su njezini pojedini dijelovi, poput *Šume Striborove*, biser svakoga udžbenika. Tu knjigu treba čitati kao [...] jedno od rijetkih djela u kojima je svaki redak zajedničko blago slavenske narodne duše te čiji jezik nije uglađeni literarni stil, nego nepatvoren glas pripovjedačke volje samoga naroda.¹

Međutim, na mađarski se prijevod *Priča* ipak moralo dosta čekati. One su prvi put objavljene tek 1965. godine u izdanju novosadskoga Foruma, pod naslovom *Rég múlt idők meséi*, u prijevodu Istvána Bodritsa.² *Priče* su potom izdane još i 1979. i 1982. godine u nakladi Zavoda za izdavanje udžbenika iz Novoga Sada, kao školska lektira za šesti razred osnovne škole.³ Oba ta kasnija izdanja donose zapravo isti, prvi i neizmijenjeni Bodritsov tekst.⁴

Veliki je nedostatak tih triju izdanja što su izostavljeni „Tumač imena“ i „Rječnik“ na kraju knjige. Za mađarsku čitateljsku publiku svakako bi bilo nužno dati objašnjenja jer su za njih staroslavenska mitologija i njezina bića potpuna nepoznanica, a što se tiče manje poznatih izraza, potreba za njihovim tumačenjem ovisit će o samome prijevodu i jeziku na koji se prevodi.⁵ Naravno, hungarizme izvornoga teksta i mađarskomu čitatelju općepoznate riječi, koje se inače objašnjavaju na hrvatskome jeziku, nije bilo potrebno dodatno objašnjavati. Primjerice, riječi „baršun“ („bársony“) – ‘samt’, ‘pliš’; „draga“ [je loboda] „drága“ [a laboda] – ‘skupa’; „galija“ („gálya“) – ‘vrsta broda’; „mandula“ („mandula“) – ‘badem’; „parlog“ („parlag“) – ‘neobrađena, zapuštena zemlja’; „rovaš“ („rovás“) – ‘komad drva na kojemu se zarezivanjem bilježi račun’.

¹ Svi prijevodi s mađarskoga jezika u ovome su radu moji (A. U.).

² István Bodrits (Subotica, 1910. – Novi Sad, 1978.). Nakon mature upisuje se na Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, no studij nije završio. Vraća se u Vojvodinu. Bavi se novinarstvom. Najviše prevodi sa slovenskoga jezika (Ciril Kosmač, Ela Peroci, Rudi Šeligo, France Bevk i drugi), a također prevodi i bajke južnoslavenskih naroda. Potpisuje šesnaestak knjiga kao prevoditelj. Slovenci mu dodjeljuju Župančičevu nagradu (1977.), a iste godine dobio je i prevoditeljsku nagradu vojvodanskih Mađara, „Bazsalikom“.

³ Nažalost, recepcija mađarskoga prijevoda *Priča* Ivane Brlić-Mažuranić gotovo da i ne postoji. Nisam pronašla niti jedan članak ili studiju, a čak ni prikaz Bodritsova prijevoda. Primjerice, njegov se prijevod pod naslovom *Rég múlt idők meséi* nalazi u Državnoj knjižnici Széchényi u Budimpešti (izdanja iz 1965. i 1979. godine), ali već u Sveučilišnoj knjižnici Klebelsberg Sveučilišta u Szegedu nema mađarskoga izdanja, posjeduju samo ono hrvatsko (Zagreb: Mladost, 1982.). Zatim, dok u Katalogu Knjižnica grada Zagreba također nema podatka o mađarskome izdanju *Priča*, dotle u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu postoje dva primjerka (izdanja iz 1965. i 1982. godine). Sve tri mađarske publikacije na jednome mjestu pronašla sam jedino u Knjižnici Matice srpske u Novome Sadu. Doduše, uz izdanja na mađarskome jeziku iz 1979. i 1982. godine Géza Juhász napisao je kratak pogovor pod naslovom „Ivana Brlić-Mažuranić, hrvatski Andersen“ (1979, 1982: 176–179).

⁴ Drugo remek-djelo dječje književnosti iz pera Ivane Brlić-Mažuranić, roman *Čudnovate zgode Šegrta Hlapića*, objavljeno je na mađarskome jeziku pod naslovom *Dikics inas csudálatos viszontagságai* (Budapest: Móra, 1978.) u prijevodu Katalin Kemény, s ilustracijama izvrsnoga mađarskoga grafičara Károlya Reicha.

⁵ Primjerice, kada pogledamo srpsko, ćirilčno izdanje (Brlić-Mažuranić 2009), primijetit ćemo da „Rječnik manje poznatih riječi i izraza“ tumači 87 riječi, a hrvatsko izdanje (Brlić-Mažuranić 1997) čak 179. Također, ne objašnjavaju se niti isti izrazi u tim dvjema knjigama, iako treba napomenuti da srpsko izdanje ne sadrži svih osam priča Ivane Brlić-Mažuranić, nego samo njih pet („Ribar Palunko i njegova žena“, „Regoč“, „Šuma Striborova“, „Lutonjica Toporko i devet župančića“ te „Sunce djever i Neva Nevičica“).

Prijevod osobnih imena

Samo su tri imena u mađarskome prijevodu *Priča* prevedena, dok se ostala imena⁶ preuzimaju bez transkripcije.⁷ Međutim, prijevod tih triju imena nije sasvim točan. Lutonjica Toporko tako je u mađarskome prijevodu Gyertyánka (‘Grabić’), Zora-djevojka Hajnal tündér (‘Zora vila’), a Klikun Vijjogó (‘Kriještavi’). U *Pričama* gotovo svako ime u hrvatskome jezičnome okružju zrači osebjunom aurom (Zlovoda, Neumijka, Neva Nevičica, Rutvica, Malik Tintilinić, Poludnica, Medunka, Bukač), no mađarskomu čitatelju ta imena, ostavljena u izvornome obliku, ne govore puno. Bez obzira na to što se u prevoditeljskoj praksi osobna imena često ne prevode na ciljni jezik, možda bi imena *Priča iz davnina* ipak trebala imati svoj adekvatni mađarski pandan,⁸ ponajviše zbog dječje čitateljske publike. Filološki, prijevod ima zadaću točno reprezentirati strukturu izvornika i posredovati, po mogućnosti, svaki referencijalni element informacije, kako to konstatira András Kappanyos; međutim, prijevod dječjih knjiga ima zadaću da prevedena knjiga bude takva da se u njoj može uživati (usp. Kappanyos 2015: 176) i – dodat ćemo – koja je u isti mah i potpuno razumljiva.

Nadalje, Kappanyos kaže da je sposobnost čitanja prijevoda rezultat složenoga procesa učenja. Odnosno, za takvu vrstu čitanja treba nešto znati i o stranim imenima, društvenim odnosima te tradiciji i običajima. Međutim, smatra Kappanyos, dječji čitatelji još nisu u stanju prihvatiti kulturne razdaljine, odnosno još nisu dovoljno spremni primiti i cijeniti one kulturne obrasce koji se razlikuju od njihovih. Prema Kappanyosu, prijevodima će tekst svakako dospjeti u kulturni vakuum, a da bi ga otklonio, prevoditelj dječjih knjiga može birati između dviju vrsta strategija. U prvome će slučaju prevoditelj, ako je u mogućnosti, jednostavno upotrijebiti informaciju koja nedostaje, a u drugome slučaju, koji je češći, on će kulturnu pozadinu koja nedostaje nadoknaditi iz „vlastite materije“. Dakle, kulturni će obrazac, izvađen iz izvornoga konteksta, presaditi u kontekst ciljne kulture. Ta snažna „domestikacija“ (odomaćivanje), naravno, može dovesti do ozbiljnih izobličenja, do ekstremnih kulturnih i strukturalnih razlika (usp. Kappanyos 2015: 177–178).

Tako se može postaviti pitanje je li odomaćivanje „bića sveslavenskoga Olimpa“, kako Branimir Donat naziva likove Ivane Brlić-Mažuranić (1986: 72), bio pametan

⁶ Što se tiče naslova priča, neki se od njih prevode doslovno, a neki s malim izmjenama: „Kako je Potjeh tražio istinu“ – „Hogyán kereste Potjeh az igazságot“; „Ribar Palunko i njegova žena“ – „A halász meg a felesége“ [Ribar i njegova žena]; „Regoč“ – „Regoč“; „Šuma Striborova“ – „Stribor erdeje“; „Bratac Jaglenac i sestrice Rutvica“ – „Jaglenac és Rutvica“ [Jaglenac i Rutvica]; „Lutonjica Toporko i devet župančica“ – „Gyertyánka meg kilenc testvérkéje“ [Grabić i njegovih devetoro braće]; „Sunce djever i Neva Nevičica“ – „Neva Nevičica“ (prevodi se bez Sunca djevera); „Jagor“ – „Jagor“.

⁷ Ta su izdanja vjerojatno u prvome redu bila namijenjena mađarskoj čitateljskoj publici iz Vojvodine. Za njih, naravno, neće biti problem čitanje imena. Međutim, svakako će biti problem za mađarske čitatelje koji žive u neslavenskome okruženju.

⁸ Andrijana Kos-Lajtmán i Jasna Horvat u studiji „Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić“ nude podrobna objašnjenja uz imena pojedinih likova iz *Priča*. Svojemu radu prilažu i „Tablicu“ s objašnjenjima dodatnih imena koja može poslužiti kao moguća inspiracija potencijalnom budućem prevoditelju (2009: 9–24).

izbor prevoditelja *Priča* na mađarski jezik. Bodrits, recimo, za Mokoš kaže da je ona bila „lidérc“. Lidérc je demon mađarske mitologije, nadnaravno biće i zli duh koji obitava u obliku lutajuće vatre te obično posjeda na grudi ljudi u snu pa ih pritišće i guši. Drugo objašnjenje za „lidérc“ dolazi iz mađarskoga folklor: ono je pticoliko stvorenje koje se izleglo iz jaja crnoga pijetla i crne kokoši, ispod nečijega pazuha, a vlasniku donosi sreću. Dakle, Mokoš ne odgovara potpuno nijednomu tumačenju jer ona stanuje u glibu, može se transformirati u svakakve oblike, a čini i dobro i zlo.

Nadalje, Relja, momak nagle ćudi i izvanredne snage (nazvan još i „božjakom“ zbog svoje žestine, ali i siromaštva), u prijevodu će dobiti ime Fanyúvő.⁹ Iako Fanyúvő, nadnaravno biće mađarskih narodnih priča, jest vrlo jak,¹⁰ on je uvijek dobroćudan pomagač glavnoga junaka.

Također, i bjesovi i Domaći prevode se kao „manó“. To su patuljasti mitski junaci mađarskih narodnih priča koji najčešće žive u šumi, rado se šale s ljudima pa ih katkada i prevare, a mogu biti i zlonamjerni. Međutim, oni nikada nemaju rogove te nisu kućni duhovi koji iskaču iz vatre.

Poznati izrazi mađarskih narodnih priča

István Bodrits će u svoj prijevod prenijeti i poznate izraze mađarskih narodnih priča, poput „hetedhét ország“ (‘sedam carevina’) i „Óperenciás-tenger“ (‘more Operencijaš’).¹¹ Navedene sintagme sastavni su dio početnih formula mađarskih bajki, a obično ih nema u završnim formulama, tako da u prijevodu ti izrazi, izvađeni iz prvobitnoga, prirodnoga okruženja, na kraju priče zvuče pomalo strano. Naime, ljubavna priča Oleha bana i Neve Nevičice završava u izvornome tekstu ovako: „[t]ako naredili, tako uzvali, a što ono bijahu svatovi i što se pjevalo po pustoj banovini, toga više nema za sto godina ni u devet carevina“ (BM¹² 1997: 85), a na ciljnome jeziku ovako: „Így is lett. Csaptak is olyan lakodalmat, hogy hetedhét országra szállt a híre, és még száz esztendő múltán sem volt olyan lakodalom az Óperenciás-tegeren túl sem“ (BM 1982: 158). U povratnome prijevodu na hrvatski jezik¹³ navedeni citat glasi: ‘[i] tako je i bilo. Priredili su takvu svadbu da se vijest prenijela i u sedam carevina, a čak ni poslije sto godina nije bilo takve svadbe ni iza mora Operencijaš’.

⁹ Fanyúvő ide ruku pod ruku sa svojim prijateljima pod imenom Vasgyúró (‘onaj koji mijesi željezo kao žene tijesto’) i Kómorzosló (‘onaj koji stijene mrví u prah’). Oni su svi pozitivni junaci, koji u nekim varijantama mogu biti čak i divovi. Iako su jaki i snažni, nisu siromašni poput Relje, a nisu ni kneževići. Najpoznatija je mađarska narodna priča s trojicom navedenih likova „Fehérlófia“ [Sin bijeloga konja].

¹⁰ Otud mu i ime (‘onaj koji jednom rukom čupa drveće iz zemlje zajedno s korijenom’).

¹¹ Vrlo česta i omiljena početna formula mađarskih narodnih priča jest: „Hol volt, hol nem volt, hetedhét országon túl, még az Óperenciás-tegeren is túl, volt egy...“ (‘Bijaše jednom, gdje ne bješe, iza sedam carevina, pa čak i iza mora Operencijaš, bijaše jedan...’).

¹² U nastavku se na izvore citata iz izvornoga teksta i iz prijevoda upućuje kraticom na temelju inicijala (BM), godinom izdanja hrvatskoga teksta *Priča iz davnine* na koji se oslanjamo (1997) odnosno mađarskoga prijevoda koji analiziramo (1982) i uputnicom na stranice u tim izdanjima.

¹³ U radu uvijek dajem i vlastiti povratni prijevod mađarskih citata iz *Priča*.

Također, prevoditelj na neodgovarajući način upotrebljava stare mjerne jedinice te rabi i one kojih nema u originalnome tekstu. Regoč se, na primjer, opasao „remenom od pet hvati“ (BM 1997: 26), a u prijevodu se remen golemoga čovjeka smanjio s pet na svega dva hvata: „derekát kétöles szíj fogta át“ (BM 1982: 46). Nadalje, dok u izvornome tekstu čitamo kako Regoč „[p]opravlja remen na pojasu“ (32), u prijevodu je „[m]egengedte derekán a hétrófös szíjat“ (‘popustio na struku remen od sedam aršina’, BM 1982: 51). Mađarski čitatelj tada može dovesti u pitanje koliko je zapravo dugačak Regočev pojas. Zatim, Regoč hita koracima od „deset sežanja“ (BM 1997: 27, 32), a u Bodritsevu tumačenju „hétmérföldes léptekkel“ (‘koracima od sedam milja’, BM 1982: 48, 58). Mjerne se jedinice ne slažu ni u opisu Domaćih, koji su „mužići od jedva po lakta“ (BM 1997: 38), a u mađarskome prijevodu „egy sem volt nagyobb egy hüvelyknél“ (‘nijedan od njih nije bio veći od palca’,¹⁴ BM 1982: 71). Nadalje, Baganu se trebaju napraviti jaslice koje nisu veće nego „pedalj u širinu, a palac u visinu“ (BM 1997: 87), no u mađarskoj varijanti one ne trebaju biti „hosszabb egy lábnál, szélesebb egy hüvelyknél“ (‘duže od stope ni šire od palca’, BM 1982: 160). Slično je i s Baganovim dnevnim obrokom koji je „rukovet krme“ (BM 1997: 87), a u prijevodu je samo „egy marék“ (‘jedna šaka’, BM 1982: 160).

Nedostaci mađarskoga prijevoda

Stječe se dojam da je prijevod *Priča* Ivane Brlić-Mažuranić na mađarski jezik rađen površno, neprecizno, a katkada i nestručno.

Antoine Berman (2004) u svojoj sistematici izobličavanja tekstova, koju naziva analitikom prevođenja, nabraja trinaest štetnih težnji prevoditelja k izobličavanju, a jedna od njih je i „kvantitativno osiromašenje“; ono upućuje na leksički gubitak. Zatim, „racionaliziranje“, kao nasilan postupak, izobličava original tako što ga vraća iz njegove razgranatosti u linearnost. Suvišno „objašnjavanje“ teži k nametanju određenosti, bez obzira na to što se izvornik kreće u polju neodređenosti. Nadalje, Berman smatra da iz težnji racionaliziranja i objašnjavanja proizlazi i „produžavanje“ teksta na ciljnome jeziku. Autor smatra da se tim „praznim“ dodavanjima samo nepotrebno uvećava bruto masa teksta. „Oplemenjivanje“ je zapravo uljepšavanje pojedinih, najčešće „narodnih“, izraza izvornika, a kad prevoditelj nazive i izraze izvornika zamjenjuje siromašnijim izrazima koji nemaju bogatstvo zvuka i značenja originala, dolazi do „kvalitativnoga osiromašenja“. Po Bermanu, „ujednačavanje“ je rezultanta svih tih prethodno opisanih tendencija; prevoditelj teži ujednačavanju onoga što je u originalu raznorodno, neusklađeno. Izobličavanje često može razoriti i ritmički naboj, pa tako dolazi do

¹⁴ U mađarskome jeziku „hüvelyk“ je stara mjerna jedinica (oko 25 mm). Riječ ima i atributsko značenje, međutim veoma se rijetko rabi kao naziv za prst. Palac bi bio „hüvelykujj“. Prijevod, dakle, određuje veličinu Domaćih; nijedan od njih nije veći od jednoga palca („egy hüvelyknél“). Doduše, „hétmérföldes“ je izraz iz mađarskih narodnih priča. U svakodnevnome se govoru ne rabi. U bajkama se javlja u sintagmama „hétmérföldes lépés“ (‘korak od jedne milje’), odnosno „hétmérföldes csizma“ (‘čizme od sedam milja’, koje su čaroban predmet; njih treba navući da bi se napravio ogroman korak). U pričama sintagma „korak od jedne milje“ upućuje i na veliku brzinu kretanja.

„razaranja ritmova“. Prijevod koji ne prenosi mreže ključnih označitelja koje se nalaze ispod površine teksta razara tkivo originala; Antoine Berman to izobličene naziva „razaranjem podastrih mreža označitelja“. „Razaranje sistematičnosti“ odnosi se na neadekvatnu porabu vrste rečenice i konstrukcije u prijevodu. „Razaranje vernakularnih jezičnih mreža“ Berman smatra jednim od ozbiljnijih nasrtaja na tekstualnost u prozi. Međutim, on naglašava da se vernakularni slojevi mogu sačuvati „egzotizacijom“, na primjer tipografskim izdvajanjem (kurzivom). „Razaranje frazeologije“ u njegovoj analitici označuje povredu jezika originala nestručnim prijevodom poslovice, izreka i frazema. Naposljetku Berman govori o „brisanju preklopljenih slojeva jezika“, odnosno dijalekata (2004: 49–68).

I u prijevodu Istvána Bodritsa možemo prepoznati većinu tih bermanovskih težnji k izobličavanju teksta. Na primjer, u mađarskoj verziji *Priča* nedostaju cijele rečenice, pasusi pa čak i jedna cijela stranica teksta.¹⁵ Ne samo da Bodrits pogrešno prevodi pojedine riječi nego ih i izostavlja, a time „kvantitativno osiromašuje“ (usp. Berman 2004: 59–60) tekst.

Diana Zalar skreće nam pozornost na to da se (2004: 8):

[...] u Hrvatskoj ponekad događaju nasilja nad neponovljivim, krasnim autorskim pismom *Priča* iz davnine. U jednome takvom izdanju mijenjaju se riječi [...]; izostavljaju čitave skupine riječi i mijenja im se redosljed [...]; unose se druge riječi [...]. Nije ovo sakaćenje, nažalost, iznimka, već gotovo pravilo.

Prema tome, možemo posumnjati da je i mađarski prijevod *Priča* rađen prema nekome okrnjenome izdanju. Ipak, velik je broj grešaka koje vjerojatno ne proizlaze iz manjkavosti izvornika, nego su rezultat pukoga prevoditeljeva neznanja ili brzopletosti. Primjeri takvih pogrešaka donose se u **Tablici 1.** radi preglednosti.

U mađarskoj prevoditeljskoj praksi grube prevoditeljske greške popularno se nazivaju „leiterjakab“.¹⁶ Upravo njima, nažalost, vrvi tekst Istvána Bodritsa. On „dub“ (‘hrast’, ‘stablo’) jednom prevodi kao „odú“ (‘duplja, rupa, šupljina’), a drugom prilikom kao „eperfa“ (‘dud’). Glagol „bajliti“ (‘uljuljkivati, uspavljivati’) prevodi mađarskim glagolom „bájol“ koji znači ‘privlačiti nekog svojom ljubaznošću i draži’, što svakako Mokoš ne radi nejakomu Suncu. Prekrasno momče, Svárožic, stat će pred Potjeha u zlatnome odijelu, no u prijevodu „szép, ékes zöld ruhában“ (‘u lijepome,

¹⁵ U mađarskome prijevodu (BM 1982: 119–120) nedostaje tekst koji u izvorniku počinje rečenicom: „Stali, ele, župančići rasti dvoru u perivoju, a Toporko u bake i drvodjele“ pa sve do sljedećega fragmenta, uključujući i njega: „Ima kamen sedmi u zidu sa sunčane strane. Najtanji je slabo prikrojen. Tamo stani, tamo kucni, tamo braću zovni!“ (BM 1997: 65–66). Taj se propust nalazi već i u prvome izdanju *Priča* na mađarskome jeziku (1965: 119). Jednako je tako i u drugome (1979: 119–120) i u trećem izdanju (1982: 119–120).

¹⁶ Taj je izraz već dugo prisutan u mađarskome jeziku, a Dezső Kosztolányi objasnio je 1928. godine njegov nastanak: „Prije mnogo desetljeća jedan skromni radnik tiska prevodio je članak s njemačkoga na mađarski, u kojemu se, između ostaloga, pojavio i sljedeći izraz: *Jakob's Leiter*, Jakovljeve ljestve. Dotični, koji nije baš dobro poznao Goetheov jezik, pomislio je da su ljestve osobno ime pa je izraz preveo ovako: *Leiter Jakab*. Leiter Jakab danas je već tako poznat da ga pišemo malim slovima, a svaki grubi nesporazum postao je *leiterjakab*“ (1990b: 577, isticanja u izvorniku).

Tablica 1. Leksičke pogreške u mađarskome prijevodu *Priča iz davnine*
Table 1. Errors in lexis in the Hungarian translation of *Tales of Long Ago*

Riječ u izvorniku	Značenje riječi iz izvornika	Riječ u prijevodu	Značenje riječi iz prijevoda
dafina	lovor	fűzfa	vrba
lopuč	lopoč	békalencse	vodene leće
ubrusar	sluga koji se brine oko prostiranja stolova i dvorbe pri jelu	kincstáros	rizničar
klen	drvo iz porodice javora	kórisfa	jasen
hlap	momak, sluga	komornyik	komornik
rušnica	škrinja, ormar ili prostorija za spremanje rublja	kincstár	riznica
štir	vrsta korova	kökénybokor	crni trn, trnjina
kraguj	ptica kobac	keselyű	sup
povjesmo	svežanj lana ili konoplje na preslici, klupko	fehér függöny	bijela zavjesa
Vlašići	Plejade	Göncölszekér	Velika kola
tanani javori		sötét jávorok	tamni javori
lijepa košuta		egy őz	jedna srna
kruške		pogácsaalma	mađarska vrsta crvene, zimske jabuke

kićenome zelenome ruhu'). Relja će se od majke oprostiti na Ivanje, a ne na Sv. Stjepana („Szent István napján“). U rovovima jazbine babe Poludnice obitavaju grdne crvene, a ne crne ovce („fekete juhok“).

Kvalitativno osiromašenje prevedenoga teksta

Za Ivanu Brlić-Mažuranić vrlo je bitan način međusobne komunikacije njezinih junaka. „Iz narodnoga govora stigla su oslovljavanja sugovornika ili slušatelja kako bi se zadržala pozornost“, kaže Snježana Grković-Janović (2004: 13). No, zadržavanje pozornosti nije jedini razlog. Naime, iz načina kako likovi međusobno razgovaraju

te kako se odnose jedni prema drugima saznajemo puno o njima samima i njihovu trenutačnome duševnome stanju. Sva ta oslovljavanja, pa i umetnuti usklici, doprinose velikomu emotivnomu naboju, što izvire iz teksta *Priča*. U prijevodu se, nažalost, gubi ta jezična sočnost, odnosno gubi se i ona „magija pričanja“ o kojoj govori Branimir Donat (1970: 20). Bodrits najčešće izostavlja te tekstualne elemente¹⁷ pa tako u prijevodu dolazi do „kvalitativnoga osiromašenja“ (usp. Berman 2004: 58–59). Primjerice, rečenica: „E, sada vidim bolan: poklopljeni bjesovi sto puta gori od puštenih, reče Potjeh“ (BM 1997: 8) u prijevodu glasi: „Rosszabbak a foglyul ejtett manók a szabadoknál is – mondotta magában“ (‘Gori su zarobljeni bjesovi čak i od slobodnih – govorio je u sebi’, BM 1982: 13); ili: „Nisam ja, bolan, vila“ (BM 1997: 16) – „Nem vagyok én tündér“ (‘Nisam ja vila’, BM 1982: 27); ili: „Oj pomozí, jasna Zoro-djevojko!“ (BM 1997: 23) – „Segíts rajtunk, Hajnal tündér!“ (‘Pomozí nam, Zora-vilo!’, BM 1982: 42).

Često se nedostatkom navedenih tekstualnih elemenata u prijevodu gubi i dramatičnost izvornoga teksta. Uzbudljiv opis zaustavljanja vodene bujice, na primjer, u originalu je opisan na sljedeći način (BM 1997: 33):

A onda ustane Regoč, okrene se i – eto ti ga na! – sjedne među one rogove. Čuda li velikoga, Bože moj! Stade voda Zlovoda, kao da si stijenu navalio u nasip! [...] Ele, Bože, čuda i spasenja!

a u prijevodu (BM 1982: 60):

Förlállt, megfordult, és odatelepedett a gát két vége közé. És – csodák csodája – megtorpant a Zlovoda vize, mintha egy hatalmas sziklát gördítettek volna a töltés két szarva közé. [...] Megmenekültek!

(Ustao je [Regoč], okrenuo se, i smjestio se između dva kraja brane. I – čudo nad čudima – voda Zlovode je ustuknula kao da su jednu ogromnu stijenu uvalili između dva roga nasipa. [...] Spasili su se!).

¹⁷ Dovoljno bi bilo da se Bodrits, pri prevođenju, ugledao na doajena mađarske dječje književnosti, Eleka Benedeka (1859. – 1929.). Njegove su bajke pune emotivnoga naboja, oslovljavanja, usklika kao i *Priče* Ivane Brlić-Mazuranić. Ritmička rimovana proza, aliteracije, stalne usporedbe, arhaične forme njegove su odlike, a osim pisanja vlastitih priča, skupljao je mađarske narodne bajke te ih adaptirao za djecu. Za ilustraciju, u vlastitu prijevodu navodim tekst jedne Benedekove prerade pod naslovom „Világszép Nádszál kisasszony“ [Preljepa gospođica Trska], koja se smatra jednom od najljepših mađarskih narodnih priča (1968: 144):

Letio je taltoš, i gle, skoro nije ni oči sklopio kraljević, već mu reče konj: ‘Otvori oči, gazdić moj, tu smo u sjajnom predvorju Sunčevu’.

Sjaše kraljević, ele, tamo u predvorju Sunčevu ima jedna zlatna kada, u zlatnoj kadi vatrena kupka, u njoj se okupao; na dijamantnome klinu zlatan ručnik, njime se obrisao; na srebrnoj polici zlatan češalj, njime se počesljao; i bješe tamo jedno zrcalo sve do poda, stade ispred njega i u njemu se ogledava. Ali, Bože moj, slušajte samo, što se dogodilo! Izađe u predvorje jedan ljutiti starac, sigurno Sunčev sluga, ugleda kraljevića kako se tako ogledava, bijesno puhne na njega, diže se strahovito velika oluja i tako ga otpuše zajedno s konjem i svime, da sedamdeset i sedam tisuća milja nisu mogli zemlju nogama dotaći. A onda su pak upali u takvu crnu rupu da nisu vidjeli niti nebo niti zemlju.

Ej, rastuži se kraljević! Vjerovao je da nikada, dok je ovoga svijeta i dva dana, neće moći vidjeti blaženoga sjajnoga Sunca, kamoli da odnese jednu njegovu zraku do sedamdeset i sedmoga otoka Crnoga mora. Puzeći – pipajući kretali su se sve naprijed i naprijed, stali su što na zmije, što na žabe, a kada je prošlo oko sedam dana i sedam noći, stigli su do jednih velikih željeznih vrata. No, uzalud su do ovamo dopuzali jer tu je, pak, stražario jedan stoglaví zmaj.

Treba napomenuti i da Bodrits ovdje nepravilno primjenjuje glagol „megtorpan“ (‘netko u svom hodu, uplašivši se od nečega, naglo stane’) jer se ta riječ rabi jedino za živa bića, odnosno nikako se ne može odnositi na vodu.

István Bodrits nije nimalo vještiji ni kada u prijevodu treba dočarati atmosferu izvornoga teksta na mjestima na kojima se junaci obraćaju jedni drugima. Orla Zatočnice prizivaju: „[m]ore! Brate! Klikune! Spuštaj se na Razdijele!“ (BM 1997: 44), a u prijevodu: „Megállj! Sastestvér! Ereszkezdj le ide az osztozkodó sziklára!“ (‘Pazi! Brate orlu! Spusti se ovdje na stijenu razdavaču!’), BM 1982: 81). Kako u mađarskome jeziku nema vokativa, za oslovljavanje se rabe nominativ i posvojni oblik, stoga se navedena rečenica mogla ipak bolje prevesti kako bi se sačuvao i ritam.¹⁸ Također, nepravilno se rabi i usklik „megállj!“ (‘pazi, čuvaj se: dobit ćeš ti svoje!’). Taj se usklik rabi samo u neformalnome govoru kao prijetnja, što se ne podudara s originalnim tekstom. Nadalje, u *Pričama* se pozitivni junaci uvijek odnose jedni prema drugima s puno nježnosti i ljubavi, što je vidljivo, primjerice, kada Jagor moli kozicu: „Izbavi me, rano moja“ (BM 1997: 91). To se, međutim, u prijevodu gubi: „Ments meg, kecském, ments meg!“ (‘Spasi me, moja kozo, spasi me!’), BM 1982: 168).

Dijalozi također otkrivaju podmuklost i zle namjere negativaca, a njihova je međusobna prividna ljubav često pretočena u slatkorječivu formu. „Hoću, rođena. Kako ne bih“ (BM 1997: 92), umiljava se maćeha babi Poludnici da bi postigla svoj cilj. Na mađarskome se jeziku ponovno gubi ta nijansa: „Segítek én, hogyne segítenék! – hízelgett neki a mostoha“ (‘Pomoći ću ja, kako ne bih pomogla! – laskala joj je maćeha’, BM 1982: 172). Nešto će kasnije ona bodriti babu riječima: „[h]ajde, mileno, hajde ruj, neka ti je sretno“ (BM 1997: 93), no u prijevodu se nikako ne dočarava oslovljavanje iz originala: „Hát akkor csak ássál, kedves öreganyám, ássál!“ (‘Pa onda samo ti kopaj, draga moja bako, samo ti kopaj’, BM 1982: 172). Dapače, zvuči pomalo podrugljivo jer „öreganyám“ u ovome kontekstu (‘baka, baba’ s nastavkom za posvojnost u prvome licu jednine) u mađarskome jeziku označava prijetvorno i zapravo podrugljivo oslovljavanje neke nepoznate starice.

Usklici bi se također trebali prevesti na adekvatan način jer su drugačiji u svakome jeziku. Potjehov bijes čiči: „Oje, oj! danas selim, brate moj!“ (BM 1997: 11), što je prevedeno kao: „Hopplá, hopp, végre elköltözhetek innen!“ (‘Hopa hop, najzad se mogu odseliti odavde!’), BM 1982: 18); odnosno „Oje, oj! Oje oj! dovršen je poso moj!“ (BM 1997: 11) prenosi se kao „Hopplá, hopp! Hopplá, hopp! Elvégeztem a munkámat!“ (‘Hopa hop! Hopa hop! Završio sam svoj posao!’), BM 1982: 19). „Razaranjem ritmičkoga naboja“ (usp. Berman 2004: 61) ne samo da se u prijevodu gube ritam i rima nego će Bodrits opet loše izabrati riječi. Naime, usklik „hoppla, hoppla, hopp!“ na mađarskome jeziku kaže odrasla osoba kada njiše dijete na koljenima, što Potjehov

¹⁸ U prijevodu bi ta rečenica („[m]ore! Brate! Klikune! Spuštaj se na Razdijele!“) glasila: „Hékám! Bátyám! Kiáltóm! Teremj ott az Oszdmegünkön!“: Smatram, dakle, da bi i stijena „Razdijeli“ („Oszdmeg“) trebala imati svoje ime u mađarskome prijevodu, umjesto pukoga opisa što ga primjenjuje Bodrits. Tako je, recimo, kod njega i Bukač samo „bölömbika“ (‘bukavac’), a Medunka je „medve“ (‘medvjed’) ili „anyamedve“ (‘majka medvjed’), a na jednome mjestu „Mackó-mama“ (‘Mama-meda’).

bijes ne radi. Izostavljanjem usklika u mađarskome prijevodu gubi se i dramatičnost izvornoga teksta. Primjerice, rečenica: „Samo ima – kuku lele! – jedna crna duša, koja im se ne raduje“ (BM 1997: 65) prevedena je kao: „De volt ám valaki a kastélyban, akinek nem volt ínýére az úrfiak jó sora“ (‘Međutim, bilo je nekoga u dvorcu komu nije bilo po volji što gospodičićima dobro ide’, BM 1982: 118).

Nadalje, uzvik „uhu!“, koji će Jagor više puta izustiti u čudu, ne postoji u mađarskome jeziku. Riječ „uhu“ koju Bodrits ostavlja u izvornome obliku, u mađarskome označava jednu vrstu sove (Bubo bubo), pa bi tako pravilan prijevod bio „uh!“ (eventualno „húha!“, „ejha!“).

Prevođenje kao proces odlučivanja

Pogrešno pročitana i tako protumačena riječ u prijevodu često potpuno mijenja i značenje rečenice. Na izvornome jeziku rečenica: „Regoč pak zagazi silnim stupom u vodu, legne prema nasipu i svojim ogromnim prsima zatvori rupu u nasipu“ (BM 1997: 32) u prijevodu glasi: „Regoč hatalmas léptekkel gázolt a vízbe, azután a töltéssel szemben lehasalt, és hatalmas ujjával betömte a réseket“ (‘Regoč je ogromnim koracima zagazio u vodu, zatim je legao potrbuške nasuprot nasipu i ogromnim je prstima začepio otvore’, BM 1982: 58).

Jiří Levý smatra da je „prevođenje PROCES ODLUČIVANJA: niz određenoga broja uzastopnih situacija – poteza, kao u igri – koje prevoditelju nameću nužnost izbora između određenoga (a veoma često točno odredljivoga) broja alternativa“ (Levý 1967, prema Hlebec 2009: 10; isticanje u izvorniku). Tako pogrešan izbor riječi prevoditelja *Priča* na mađarski jezik dovodi i do niza nelogičnosti i besmislica te nejasnih rečenica koje zbunjuju čitatelja.

Primjerice, ognjište se prevodi kao „kemence“, što znači ‘seljačka peč’. Međutim, Domaći izviru iz žive vatre, iz rasplamsanih luči ognjišta. Ognjište se nalazi na otvorenome prostoru u kuhinji, a u seljačkoj peći vatra gori iza njezinih zatvorenih vrata. Stoga je u prijevodu teško zamisliti kućne duhove kako plešu kolo oko plamena. Također, djever je u Bodritsovu prijevodu „vőlegény“ – ‘mladoženja’. Na početku priče, kada Nevi Nevičici vile predskazuju „da će joj u svatovima biti Sunce djeverom; ele, ona Sunčeva nevjestica“ (BM 1997: 81), mađarski čitatelji prema prijevodu u prvi mah mogu pomisliti da se ona stvarno treba udati za Sunce: „És megfogadták a tündérek, hogy a Nap lesz a vőlegénye, ő lesz a Nap menyasszonya“ (‘I vile su obećale da će joj Sunce biti mladoženja, a ona će Suncu biti nevjestica’, BM 1982: 148). Međutim, kasnije prevoditelj kazuje o piru Oleha bana i Neve Nevičice, tj. shvatio je da Sunce ne može biti mladoženja, pa je brže-bolje dodao i riječ „vőfély“ (‘šaljivi rukovoditelj narodnim običajima na tradicionalnim mađarskim svadbama; ručni djever’). U izvornome tekstu rečenica „[e]vo, to je ona nevjestica, kojoj idem Sunce u svatove“ (BM 1997: 84) u mađarskome prijevodu glasi: „Ez lesz az a szép lány, akinek a vőlegénye vagy vőfélye leszek“ (‘Bit će ovo ona lijepa djevojka, kojoj ću biti mladoženja ili ručni djever’, BM 1982: 156). Dakle, izrazom „mladoženja ili ručni djever“ ostaje nejasno koju ulogu na kraju ima Sunce.

Ipak, možda je najdrastičniji primjer prijevod riječi „ljesa“ (‘drvena vrata na plotu’) koja se tumači prvo kao „létra“ (‘ljestve’), a kasnije kao „rét“ (‘livada’). Kada u izvornoj priči „[o]de Jagor, a mačeha izašla na ljesu, da gleda za njime“ (BM 1997: 87), u mađarskoj je verziji „Jegor szót fogadott, fogta a kosarat, és elindult a rétre, mostohaanyja meg fölkapaszkodott a létrára, hogy lássa, mit csinál“ (‘Poslušao [mačehu] Jagor, uzeo je košaru i pošao na livadu, a mačeha se popela na ljestve ne bi li vidjela što ovaj radi’, BM 1982: 161). Tako će baba Poludnica u prijevodu podrovati zemlju pod cijelom livadom (umjesto samo pod ljesom), što bi za nju bio prevelik posao. Riječ „ljesa“ javlja se i u trenutku kada se bušica i kozica približavaju svojemu domu u rečenici: „[...] zagledale se u ljesu i u otvorena vrata pojate, zaboravile za sve i pošle k ljesi“ (BM 1997: 93), dok su u prijevodu „benéztek a rétre, a nyitott ajtóra, megfeledeztek mindenről, és már indultak is befelé“ (‘pogledale unutra ka livadi, na otvorena vrata, zaboravile su na sve, i već su krenule unutra’, BM 1982: 173). Vidljivo je da u prijevodu nije jasno kamo su točno one krenule.

Prema Kappanyosu, dva su zahtjeva pred procesom prevođenja. Prvo, prevoditelj treba prikupiti sve bitne informacije o kulturnome kontekstu izvornoga teksta, a drugo, prema toj spoznaji putem reprezentacije ili rekonstrukcije izvornika donijeti najbolji mogući kompromis na ciljnome jeziku. U razumijevanju izvornoga teksta, u otkrivanju njegova kulturnoga konteksta, prevoditelja mogu ograničavati samo barijere vlastite kompetencije. Dakle, kompromisi koji su ovdje napravljeni jedino nas obavještavaju o prevoditeljevu nedostatku spremnosti, poniznosti ili sposobnosti (usp. Kappanyos 2015: 204).¹⁹

Gubitci karakterističnoga govora Ivane Brlić-Mažuranić na ciljnome jeziku

Maja Bošković-Stulli kaže da su ritmička rimovana proza, slikovitost i maštovitost „plod originalnog stvaralaštva autoričina, no u isti je mah dubokim korijenjem vezano s oblicima narodnog usmenog pričanja“ (1970: 173). István Bodrits, kako smo vidjeli, ne obraća dovoljno pažnju na karakterističan govor Ivane Brlić-Mažuranić, stoga u njegovu prijevodu često možemo uočiti „razaranje ritmova“ koje u svojoj sistematici izobličavanja tekstova spominje Antoine Berman (2004: 61). Međutim, ponegdje su vidljivi prevoditeljevi pokušaji²⁰ da rečenice ipak sroči u rime. Na primjer, Palunko govori mlinskomu kolu: „Kolovrta navrta, ili do jaza mrtvoga, ili do Kralja Morskoga“ (BM 1997: 18), što će u mađarskome prijevodu glasiti (BM 1982: 30):

¹⁹ I George Steiner tvrdi da je znanje najvažnije oruđe kojim možemo prodrijeti u tekst; komplicirana mješavina znanja koja se odnosi na tekst i re-kreativne intuicije (2005: 26).

²⁰ Primjerice, „Moj božiću Svarožiću“ (BM 1997: 3) prevodi se kao „téged hívunk Svarožićunk“ (BM 1982: 17; istaknula A. U.; ‘tebe prizivamo Svarožiću naš’). No, aliteracije se uglavnom gube u prijevodu: „Palunko priče priča“ (BM 1997: 16) – „Palunkónak mesélgetett“ (BM 1982: 27). Međutim, umjesto izborom učestaloga glagola „mesélgetett“, problem aliteracije mogao se riješiti, primjerice, ovako: „Palunkónak mesét mesélt“. Također, kada je Neumijka „javore rosom rosio“ (BM 1997: 64), umjesto prijevoda „harmattal, esővel öntözte öket“ (BM 1982: 116; istaknula A. U.; ‘rosom i kišom polijevao’), bolje bi rješenje možda bilo „harmattal harmatozta!“.

Kerék, kerék, malomkerék, jaj de sok a nagy szakadék, vígy át rajtuk, röpíts menten tengeri királyhoz engem!

(Kolo, kolo, mlinsko kolo, joj što ima puno jaza, prenesi me, prebaci me do morskoga kralja smjesta!).

Budući da je ponavljanje jedno od osnovnih estetskih oruđa narodnih priča i bajki, Ivana Brlić-Mažuranić koristi se njime kako bi naglasila bitan događaj u svojim pričama ili povećala napetost situacije. To je vidljivo na primjer u rečenici: „Tako Palunko sjedi tri dana i tri noći u svom čunu na morskoj pučini – tri dana sjedi, tri dana posti, tri dana ribe ne hvata“ (BM 1997: 15). Ipak, Bodrits ne prepoznaje važnost toga izražajnoga sredstva pa u njegovu prijevodu navedena rečenica glasi (BM 1982: 25):

Így is tett. Három nap, három éjjel ült a nyílt tengeren, himbálózó csónakjában. Három nap, három éjjel ült, böjtölt, s halat egyet sem fogott.

(I tako je i učinio. Tri dana i tri noći je sjedio na otvorenome moru u svome lelujavom čamcu. Tri dana i tri noći je sjedio, postio, i nije ulovio niti jednu ribu.).

Također: „Riješi se, ele, Palunko, te se jednog jutra opet poveze na more. Na moru tri dana sjedi, tri dana posti, tri dana ribe ne hvata“ (BM 1997: 17), što u prijevodu glasi (BM 1982: 28):

Elhatározta hát megint, hogy újra kievez a tengerre, három nap, három éjjel egyetlen halat sem fog. Így is tett.

(Dakle, odlučio je opet izveslati na more, da tri dana i tri noći ne ulovi niti jednu ribu. I tako je i učinio.).

Eliptične rečenice, formulaično prikazivanje, upotreba historijskoga prezenta odlike su stila Ivane Brlić-Mažuranić, hrvatske „čarobnice pripovijedanja“ (Obradović 2009). István Bodrits, sklon razaranju autoričine stilske ljepote, međutim, često „produžava“ (usp. Berman 2004: 56), „razvodnjava“ (usp. Hlebec 2009: 21) tekst *Priča* na mađarskome jeziku koji će tako postati pun „opterećujućega viška“ (Schleiermacher 2003: 33). Na izvornome jeziku, primjerice, čitamo sljedeće: „Bijeli oblak, a po njemu rumen oblačak. Na rumenom oblačku stakleno brdo, na staklenom brdu zlatan dvor, a do dvora široke stube vode“ (BM 1997: 13). Te rečenice u prijevodu glase (BM 1982: 22):

Fehér volt a felhő, s fölötte egy másik, egy kisebbik, egy rózsaszín felhő lebegett. A rózsaszín felhő tetején üveghegy emelkedett, az üveghegyen aranykastély fényeskedett, a kastélyhoz meg széles lépcsők vezettek.

(Oblak je bio bijel, a iznad njega je lebdio jedan drugi, jedan manji, jedan ružičasti oblak. Na vrhu ružičastoga oblaka podizalo se stakleno brdo, na staklenome brdu svijetlio je zlatan dvorac, a do dvorca su vodile široke stube.).

Na drugome mjestu, pak, u trenutku kada silna voda Zlovode provali nasip, u obama selima nastaje vika i galama: „[a] još veća bijaše halabuka, jer su uza to zavijali seoski psi, a plakale i naricale žene“ (BM 1997: 32), no u prijevodu teksta pojavljuju se, odnekud, mačke: „A láрма meg nőttön nőtt, vonítottak a kutyák, nyivákoltak a

macskák, és sikoltozott a sok asszony, a sok gyerek“ (‘Buka je sve više i više rasla, zavijali su psi, mijaukale su mačke, sve žene i sva su djeca vrištala’, BM 1982: 57).

Nadalje, „[d]jed Neumijka nit se mije, nit se brije, niti nokte podrezuje“ (BM 1997: 63) prevedeno je kao „[n]em szokott mosakodni Neumijka apó, nem is borotválkozott, a körmét sem vágta, de még csak nem is rágta“ (‘[d]jed Neumijka nije imao običaj umivati se, niti se brijaó, niti je podrezivao nokte, niti ih je grizao’, BM 1982: 115). Navika djeda da grize nokte u izvornoj priči nije navedena, pa je možda prevoditelj ubacio taj detalj kako bi dobio rimu u rečenici.

Nepreciznosti u prijevodu

Kao što vidimo, Bodrits vrlo često ne prevodi ono što piše u izvorniku ili čak prevodi suprotno od toga. Primjerice, u originalnome tekstu, kada Jaglenac treba pojesti jagodice, piše: „Otrovne su i jedne i druge [jagodice] i poginuti mora svaki, koji se nazoblje ili jednih ili drugih“ (BM 1997: 49), a u prijevodu (BM 1982: 91):

Mérges volt a piros is, a fekete is, és senki sem állta meg, hogy le ne hajoljon, le ne tépjen akár csak egyet is, meg ne kóstolja a magát kínáló szamócát.

(Bile su otrovne i crvene i crne, i nitko nije odolilo da se sagne i ubere makar jednu od njih, da ne okusi jagode koje su se same nudile.).

Ili, „[s]jelo dijete [Jagor] na kamen pod onu visoku gvozdenu zgradu i zagledalo se u svu rugobu ovu. Sve što bješe vidio, slegnulo mu se tako na dušicu, te ni zaplakati ne može“ (BM 1997: 89), u prijevodu glasi (BM 1982: 164):

Leült Jegor egy kősziklára, és körülnézett. Rút volt körülötte az egész világ, olyan szomorúság fogta el, hogy legszívesebben sírva fakadt volna.

(Sjeo je Jegor na jednu stijenu, i pogledao okolo. Ružan je bio cijeli svijet oko njega i toliko se rastužio da bi najradije zaplakao.).

Također, Palunkova „[ž]ena niti plače, niti kuka, nego nijema po kući radi“ (BM 1997: 17), a u prijevodu „Az asszony csak sírt, sírdogált csendesén, némán tett-vett a házban“ (‘Žena je samo plakala, nanovo plakala tiho, šutke je sređivala kuću’, BM 1982: 28).

Nasilje nad mađarskim jezikom

Ono što će možda najviše zasmetati čitateljima *Priča* na mađarskome jeziku jest nepravilna uporaba njihova materinskoga jezika, odnosno nepravilna uporaba pojedinih izraza i riječi pa i česte jezične pogreške. Sve te netočnosti trn su u oku čak i onima koji nisu u prilici usporediti izvorni tekst s njegovim prijevodom. Tako će u svatove Oleha bana i Neve Nevičice u izvornome tekstu biti pozvani vuk i vučica, no u prijevodu će biti pozvan „a farkast is meg a feleségét“ (‘vuk i njegova supruga’), što zvuči pomalo komično. Iako u mađarskome jeziku nema rodova, za mužjaka i za ženku pojedinih životinja postoje posebni izrazi, a moglo se jednostavno vuka i vučicu prevesti kao „farkaspár“ (‘vučji par’). Nadalje, u trenutku kada se ljutita Medunka i Zatočnica

potuku, izvorni tekst kaže da se one „kezmaju“. Izraz „kezmati se“ (‘prepirati se’) u prijevodu glasi „tépik, dögyönyözik egymást“ (‘čupaju, masiraju jedna drugu’). Naime, glagol „dögyönyöz“ znači ‘masirati’, što ne odgovara kontekstu svađe ili prepirke.

Također, gizdavi pauni, koji došetaše sa svih strana iz šume, u tumačenju su Istvána Bodritsa „dölyfös pávák“ (‘naduti pauni’). Riječ „dölyfös“ inače se rabi za vrlo ohola, umišljena, naduta čovjeka koji s visine i s prezirom gleda na svakoga. Dakle, to ne odgovara karakteristikama pauna, pa čak ni Reljinim osobinama. U njemu vri kneževska krv koja je ponosna i silovita, a ne „gögös és dölyfös“ (‘ohola i naduta’). Iz nekoga razloga, međutim, prevoditelju se jako sviđa riječ „dölyfös“, pa se njome koristi, nepravilno, u još nekoliko situacija. Primjerice, župan Jurina na kraju priče, kada shvaća da je uzalud držao svoje sinove zatvorene iza gradskih zidina jer one ih nisu sačuvale, pita: „[p]a našto mi onda mîri i zidovi?“ (BM 1997: 78), što je prevedeno kao „Minek hát akkor a sok vastag kőfal, a sok dölyfös bástya?“ (‘Pa čemu onda ti debeli kameni zidovi, ti naduti bastioni?’), BM 1982: 144).

Neprikladno je opisana i županova Jelena koja je u izvornome tekstu plemenita gospođa, a u Bodritsovu prijevodu „asszonyság“, što je mađarski narodni izraz za oslovljavanje starije, priproste žene, koji se rabi da bi se naglasila superiornost onoga koji se toj ženi obraća. Nadalje, Bodrits ne samo da nepravilno rabi nego i izmišlja riječi. Drvodjelac je na mađarskome jeziku „ács“, no prevoditelj umjesto toga, apsolutno nepotrebno, stvara složenicu „faragóbéres“ od participa sadašnjega „faragó“ (‘onaj koji reže; rezac’) i imenice „béres“ (‘biroš; poljoprivredni sluga’). Također, Rutvicu će veliki orao pandžama uhvatiti za zlatni pojas i odnijeti nebu pod oblake, dok će je u prijevodu ptica ugrabiti „hatalmas karjaival“ (‘ogromnim rukama’). Možemo se možda nadati da je učinjena tiskarska pogreška još u prvome izdanju *Priča* na mađarski jezik pa su kasnije i dva razmatrana izdanja, nepažnjom, preuzela tu pogrešku.²¹

István Bodrits također pogrešno rabi ustaljene jezične oblike mađarskoga jezika. Time dolazi do „razaranja frazeologije“ (usp. Berman 2004: 65). Epizodu kada bujica vode Zlovide potopi oba sela izvorni tekst opisuje rečenicom: „Zaista bijaše žalosno pogledati ovu hrpu dječice, što će bez svojih starijih morati poginuti i povenuti kao cvijet bez korijena“ (BM 1997: 34), dok se u prijevodu ta epizoda opisuje na sljedeći način (BM 1982: 64):

Hát hogyne, hiszen nézni is rossz volt a sok gyereket, mindnek eltört a mécsese, mert az öregek nélkül éhen pusztulnak, elfogynak, mint az égő gyertyaszál.

(Pa naravno, jer bilo je loše i gledati svu tu djecu kojoj su se razbila kandila [tj. briznula su u plač, op. A. U.], jer će bez staraca umrijeti od gladi, nestati kao goruća svijeća.)

Osebujan izričaj „eltörök/eltörött a mécses“ (‘razbit će se / razbilo se kandilo’)²² u mađarskome se jeziku upotrebljava u obiteljskome govoru, pomalo šaljivo, za osobu koja samo što nije ili je upravo briznula u plač. Rabi se isključivo u maloprije spomenutome obliku, dakle ne može se reći da se nekome razbilo kandilo. Stalna se fraza „nézni is

²¹ Pandžama bi bila „karmaival“ – a rukama je „karjaival“ (istaknula A. U.).

²² Frazemi nekoga jezika ne mogu se uvijek doslovno prevesti na drugi jezik. Međutim, da bi bilo jasnije o čemu je riječ u Bodritsovu prijevodu, ipak dajem i njihov doslovan prijevod.

rossz“ (‘loše je i gledati’) rabi pak kada netko napravi nešto neprimjereno, nedolično ili preopasno. Dakle, „bijaše žalosno pogledati“ trebalo bi prevesti kao „szomorú volt látni“.

Propusti u mađarskome prijevodu učinjeni su i u primjeru koji slijedi. Rečenice na izvornome jeziku (BM 1997: 91):

Digla ona [Jagorova maćeha], ele, glavu i odmah pošla, da sve pregleda. A Bagan, sitniji od miša a jači od Hrsa, svuda za njom; samo što ona, napržica, kako digla glavu, tako ne vidi, što joj do nogu biva.

u prijevodu glase ovako (BM 1982: 169):

Föl is kerekedett, hogy körülnézze a házat. Bagan meg – akkorka volt, mint egy egér, de erősebb a bikánál is – mindenütt a nyomában volt. Csakhogy a gonosz mostoha nagy göggyében magasan hordta a fejét, s nem látta, mi sündörög a lábánál.

(Krenula je pogledati okolo kuću. A Bagan – bio je toliki kao miš, ali je bio snažniji čak i od bika – svuda je išao za njom. Međutim, zla je maćeha u velikoj oholosti nosila glavu visoko pa tako nije vidjela tko se mota oko njezinih nogu.)

„Da sve pregleda“, dakle, prevodi se kao „körülnézze a házat“, što nije u duhu mađarskoga jezika. Naime, poslije glagola „körülnéz“ (‘pogledati okolo’) nikako ne može stajati objekt „a házat“ (‘kuću’),²³ nego bi pravilno bilo „körülnézzen a házban“ (‘pogledati okolo u kući’). Nadalje, frazem „nositi glavu visoko“ ne postoji u mađarskome jeziku, odnosno za ohola se čovjeka kaže „magasan hordja az orrát“ (‘nositi nos visoko’), a u izvornome tekstu maćeha nije ohola, nego „napržica“ (‘svađalica’).

Bjesomar, pak, odluči poslati trojicu od svojih bjesova da zaskoče svaki po jednoga od braće i da gledaju „kako li će po njima nauditi starome Vjestu“ (BM 1997: 4). U prijevodu se umjesto „nauditi“ rabi frazem „borsot tör az orra alá“ (‘smrviti komu papra pod nos’, ‘zapapriti kome’): „hogy minél több borsot törjenek az öreg Vjest orra alá“ (BM 1982: 6), dakle naljutiti, naživcirati nekoga, što nije zadatak šumskih bjesova. Nadalje, u staroj će uljenici svjetlo progovoriti i dati savjet Baganu u rečenici: „Tražite i izaberite što ima najsitnije u kolibi i u pojati. Na onom će joj se snaga [maćehina] razbiti“ (BM 1997: 92), što će prijevod prenijeti kao (BM 1982: 170):

Keressetek, kutassatok. Keressétek meg a legkisebb holmit, ami csak a kunyhóban van, abba török bele a foga a gonosz mostohának.

(Tražite, tragajte. Potražite najmanju stvar što ima u kolibi, na njoj će slomiti zub zla maćeha.)

Međutim, frazem „beletörök a foga valamibe“ (‘slomit će zub na nečemu, tj. neće uspjeti u nečemu, steći će gorko iskustvo, iako je s velikim samopouzdanjem započeo svoj posao’) nije pravilno upotrijebljen jer maćeha, prema izvornome tekstu, treba izgubiti svoju snagu, zlu moć.

²³ Nešto kasnije, kada u priči Bagan „krene očima po kolibi“, ponovo se nepravilno prevodi kao „körülnézta a kunyhót“ (‘pogledao je okolo kolibu’). Gramatički bi ispravno bilo „körüljártatta a szemét“ ili „körülnézett a kunyhóban“.

Junaci se Ivane Brlić-Mažuranić u *Pričama* često otresaju jedan na drugoga, primjerice izrazom „ne budali!“. Bodrits i to tumači pogrešno jer „ne járd a bolondját!“ ne samo da je nepravilno upotrijebljen, izobličen oblik frazema „a bolondját járatja valakivel“ (‘prevariti nekoga; napraviti budalu od njega’) nego ne odgovara ni izvornomu uzviku. Pravilno bi bilo, dakle, „ne budali!“ prevesti kao „ne bolondozz“.

Naravno, prevoditelj će uvijek naići na poteškoće kada određenu osobitost izvornoga jezika nije moguće prenijeti na ciljni jezik. Stjepko Težak upozorio je na ulogu glagolskih oblika za izricanje prošlosti u *Pričama* i na to kako oni utječu na ritmičnost i eufoniju pričanja (1970). Međutim, u suvremenome mađarskome jeziku postoji samo jedno prošlo vrijeme – perfekt. Iako je još krajem 19. stoljeća bilo u uporabi i pripovjedno prošlo vrijeme i trajno prošlo vrijeme, pa i davno prošlo vrijeme, oni su postupno iščeznuli iz jezika. Danas zvuče previše arhaično, pa ih ni István Bodrits ne upotrebljava u svojem prijevodu.

Prevoditelj se ipak služi perfektom i onda kada ne bi trebao. U izvornome tekstu čitamo: „Već se mrak stao hvatati i bijaše večer. Jaglenac prilazi sve bliže brazdici, a preko brazdice vidi jezero, a na jezeru bijeli se crkvice“ (BM 1997: 50). Međutim, u prijevodu se uporabom perfekta gubi sva dramatičnost rečenice (BM 1982: 94):

Lassanként aláereszkedett már az alkony, beesteledett. Jaglenac egyre közelebb ért a barázdához, s már látta is a tavat, a tó közepén a szigetet, azon a templomot.

(Polako se već spuštao suton, nastala je večer. Jaglenac se sve više približavao brazdi, već je vidio i jezero, na sredini jezera otok, a na njemu crkvu.)

Svečani prizvuk imperfekta prve rečenice, nažalost, nije moguće prenijeti, ali u drugoj bi se rečenici trebao upotrijebiti prezent.

No, ono što se izgubi na carini, vratit će se na skeli – kako bi to rekao Dezső Kosztolányi, ugledan mađarski pisac, pjesnik i prevoditelj (1990a: 121). Dobar prevoditelj zna kako nadoknaditi te „gubitke“, a zna i kako pravilno prenijeti poruku izvornoga teksta na ciljni jezik.

Zaključak

Antoine Berman govori o teškome pitanju odnosa prijevoda prema materinskome jeziku. Prema njemu, prevoditelj se kreće u onome što je u njegovu materinskome jeziku najviše materinsko, a pri tome otkriva jedan otvoren i temeljito gostoprmljiv jezični prostor. „Za materinsko srce materinskoga jezika svi su jezici bliski i srodni. Radeći u najvećoj blizini srca, prevoditelj [...] otkriva nefilološku, nejezičnu srodnost jezika“ (Berman 2004: 143).

Istvánu Bodritsu, dakle, nije pošlo za rukom proniknuti u materinsko srce materinskoga jezika, no izgleda da je manjkavo bilo i njegovo znanje izvornoga jezika, a i prijevodu je pristupio prilično površno. Tako se, nažalost, „magično-poetska potka“ (Težak 1970: 77) Ivane Brlić-Mažuranić raspada u navedenome prijevodu *Priča* na mađarski jezik. Sistematičnim razaranjem tkiva originala i nerijetko pogrešnim izborom riječi prevoditelj nije uspio ponuditi čitateljima na ciljnome jeziku (a pogotovo onim djecijim) adekvatan tekst u kojemu mogu istinski uživati.

Priče iz davnine Ivane Brlić-Mažuranić „kritičarskom su, književno-povjesničarskom i književno-znanstvenom aklamacijom proglašene najboljom zbirkom umjetničkih bajki u hrvatskoj književnosti“ (Zima 2011: 219), stoga su nakon stoljeća postojanja zaista zavrijedile jedan stručan, kvalitetan prijevod na mađarski jezik.

Popis literature

Primarna literatura

- Benedek, Elek. 1968. „Világszép Nádszál kisasszony“. U: *Világszép Nádszál kisasszony*, šesto izdanje. Ilust. Kató K. Lukáts, 142–147. Budapest: Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1965. *Rég múlt idők meséi*. Prev. István Bodrits. Ilust. Branko Miljuš. Novi Sad: Forum Könyvkiadó.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1979. *Rég múlt idők meséi*. Prev. István Bodrits. Ilust. István Bálint. Újvidék: Tankönyvkiadó Intézet.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1982. *Rég múlt idők meséi*. Prev. István Bodrits. Ilust. István Bálint. Újvidék: Tankönyvkiadó Intézet.
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Priče iz davnine*. Elektroničko izdanje: elektire.skole.hr. <<http://lektire.skole.hr/djela/ivana-brlic-mazuranic/price-iz-davnine>>. Tekst e-izdanja prema: Brlić-Mažuranić, Ivana. 1997. *Izabrana djela*. Zagreb: Matica hrvatska (pristup 2. kolovoza 2016.).
- Brlić-Mažuranić, Ivana. 2009. *Priče iz davnine*. Zemun: Publik Praktikum (ćirilčno izdanje).

Sekundarna literatura

- Berman, Antoine. 2004. *Prevođenje i slovo ili konačište za dalekog*. Prev. Aleksandra Mančić. Beograd: Rad / Alternativna akademska obrazovna mreža.
- Bošković-Stulli, Maja. 1970. *Priče iz davnine* i usmena književnost. U: *Ivana Brlić-Mažuranić (Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić)*, ur. Dubravko Jelčić, Joža Skok, Petar Šegedin, Miroslav Šicel i Miroslav Vaupotić, 163–180. Zagreb: Mladost.
- Donat, Branimir. 1970. Traganja za narativnim strukturama *Priča iz davnine*. U: *Ivana Brlić-Mažuranić (Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić)*, ur. Dubravko Jelčić, Joža Skok, Petar Šegedin, Miroslav Šicel i Miroslav Vaupotić, 19–32. Zagreb: Mladost.
- Donat, Branimir. 1986. Tri strukture tri duhovna kruga Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Hodočasnik u labirintu (dvanaest eseja o hrvatskoj književnosti i književnicima)*, 68–82. Zagreb: August Cesarec.
- Hlebec, Boris. 2009. *Opšta načela prevođenja*. Beograd: Beogradska knjiga (ćirilčno izdanje).
- Juhász, Géza. 1979, 1982. Ivana Brlić-Mažuranić, a horvát Andersen. U: Brlić-Mažuranić, Ivana. *Rég múlt idők meséi*, 176–179. Prev. István Bodrits. Ilust. István Bálint. Újvidék: Tankönyvkiadó Intézet.
- Kappanyos, András. 2015. *Bajuszögre, lefordítatlan (műfordítás, adaptáció, kulturális transzfer)*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Kázmér, Ernő. 1936. Kis riportok a jugoszláv irodalomból. *Nyugat* 7: 70–71.
- Kos-Lajtman, Andrijana i Jasna Horvat. 2009. Tematsko-motivske veze u stvaralaštvu Vladimira Mažuranića i Ivane Brlić-Mažuranić. *Riječ* 15 (4): 182–206. <https://bib.irb.hr/datoteka/431485.A_Kos_i_J_Horvat_-_motivsko-tematske_veze_IBM_i_VM.doc> (pristup 16. kolovoza 2016.).
- Kosztolányi, Dezső. 1990a. Túlvilági séták. U: *Nyelv és lélek*. 112–135. Budapest–Újvidék: Szépirodalmi Könyvkiadó–Forum Könyvkiadó.

- Kosztolányi, Dezső. 1990b. Ábécé a fordításról és ferdítésről. U: *Nyelv és lélek*. 574–579. Budapest–Újvidék: Szépirodalmi Könyvkiadó–Forum Könyvkiadó,
- Obradović, Marina. 2009. Ivana Brlić-Mažuranić. *Nova akropola* 19 (2/59): 22–28. <<http://nova-akropola.com/lijepe-umjetnosti/knjizevnost/ivana-brlic-mazuranic/>> (pristup 27. listopada 2015.).
- Schleiermacher, Friedrich [Šlajermaher, Fridrih]. 2003. *O različitim metodama prevođenja / Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens*. Prev. Aleksandra Bajazetov-Vučen. Beograd: Rad / Alternativna akademska obrazovna mreža.
- Steiner, George. 2005. *Bábel után – Nyelv és fordítás I*. Prev. István Bart. Budapest: Corvina.
- Težak, Stjepko. 1970. Izražajna vrijednost glagolskih oblika za izricanje prošlosti u *Pričama iz davnine* Ivane Brlić-Mažuranić. U: *Ivana Brlić-Mažuranić (Zbornik radova o Ivani Brlić-Mažuranić)*, ur. Dubravko Jelčić, Joža Skok, Petar Šegedin, Miroslav Šicel i Miroslav Vaupotić, 76–99. Zagreb: Mladost.
- Zalar, Diana. 2004. Riječ o izdanju. U: Ivana Brlić-Mažuranić. *Priče iz davnine*. Predgovor Snježana Grković-Janović, ilustrirao Tomislav Tomić, 7–8. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Zima, Dubravka. 2011. Bajke Ivane Brlić-Mažuranić izvan *Priča iz davnine*. *Kroatologija* 2 (1): 217–229.

Anikó Utasi

Preschool Teacher Training College, Novi Sad, Serbia
Erziehungsfachhochschule Novi Sad, Serbien

A linguistic walk in Stribor's forest: A translation of *Tales of Long Ago* into Hungarian

Tales of Long Ago by Ivana Brlić-Mažuranić was first published as far back as 1916. Eight years after the Croatian original, the English translation appeared. Shortly after that, translations into Swedish, Czech, Russian and German came out. Despite the fact that *Tales of Long Ago* is the most published and translated collection of Croatian prose, we still had to wait a very long time – almost half a century – for the Hungarian translation to appear. A Novi Sad-based publishing house called “Forum” released it only in 1965, under the title *Rég múlt idők meséi*, and the translation was done by István Bodrits. After that, the Institute for Publishing Textbooks and Teaching Aids from Novi Sad published the Hungarian translation of the *Tales* two more times (in 1979 and 1982) as one of the required readings for the sixth grade of elementary school. In fact, in both cases it was the same, unaltered, original translation by Bodrits that was published. In her paper, the author talks about the distinctive fairy-tale world which Ivana Brlić-Mažuranić created – heavily inspired by Croatian oral folk literature and Slavic mythology – only in this case set in an intercultural, Hungarian context. As George Steiner explained in his proposed model of translation, the intended message is transferred from the source language to the corresponding message of the target language. However, languages differ and this transfer must be done carefully so that the same message is conveyed in the target language as well. The paper discusses how successful István Bodrits was in this respect while translating *Tales of Long Ago* into Hungarian.

Keywords: fairy tale, Ivana Brlić-Mažuranić, source language, target language, translation

Ein Sprachspaziergang durch Stribors Wald. Die ungarische Übersetzung von Ivana Brlić-Mažuranićs Werk *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten]

Die Erstveröffentlichung des Werkes *Priče iz davnine* [Aus Urväterzeiten] von Ivana Brlić-Mažuranić erfolgte noch im Jahre 1916. Acht Jahre danach erschien die englische Übersetzung, wonach die Übersetzungen ins Schwedische, Tschechische, Russische sowie ins Deutsche folgten. Obwohl es sich dabei um die meistpublizierte und -übersetzte kroatische Prosasammlung handelt, musste man auf die ungarische Übersetzung beinahe ein halbes Jahrhundert warten. Diese wurde erst 1965 vom Verlagshaus Forum aus Novi Sad unter dem Titel *Rég múlt idők meséi* und in der Übersetzung von István Bodrits herausgegeben. Die ungarische Übersetzung wurde vom Institut für Lehrbücher aus Novi Sad als Lektüre für die sechste Klasse der Grundschule nur noch zweimal (1979 und 1982) veröffentlicht. In beiden Fällen handelt es sich um die Herausgabe desselben unveränderten Textes von István Bodrits. Im Beitrag wird auf die interkulturelle Begegnung dieses einzigartigen, aus der kroatischen mündlichen Literatur und der slawischen Mythologie entstandenen Werkes mit dem ungarischen Kontext eingegangen. Nach George Steiners Übersetzungsmodell ist die Botschaft aus der Ausgangssprache in die Botschaft der Zielsprache zu transformieren. Dennoch unterscheiden sich Sprachen derart, weshalb der Übersetzungstransfer so zu gestalten ist, dass die Botschaft in die Zielsprache auch „einhergeht“. Im Beitrag wird erforscht, ob gerade das in der ungarischen Übersetzung gelungen ist.

Schlüsselwörter: Ausgangssprache, Ivana Brlić-Mažuranić, Märchen, Übersetzung, Zielsprache